

ХРІДОЧКІН А. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових
дисциплін
(Дніпровський гуманітарний
університет)

УДК 347.77

СФЕРА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Здійснено аналіз сфери інтелектуальної власності як об'єкта публічного адміністрування. Виявлені особливості адміністративно-правового регулювання сфери інтелектуальної власності. Розглянуто властивості інтелектуальної власності, що мають вирішальний вплив на ухвалення рішень щодо публічного адміністрування сфери інтелектуальної власності.

Ключові слова: публічне адміністрування, об'єкт публічного адміністрування, інтелектуальна власність, сфера інтелектуальної власності, право інтелектуальної власності.

Осуществлён анализ сферы интеллектуальной собственности как объекта публичного администрирования. Выявлены особенности административно-правового регулирования сферы интеллектуальной собственности. Рассмотрены свойства интеллектуальной собственности, имеющие решающее значение на принятие управленческих решений при публичном администрировании сферы интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: публичное администрирование, объект публичного администрирования, интеллектуальная собственность, сфера интеллектуальной собственности, право интеллектуальной собственности.

It is performed the analysis of the intellectual property as an object of public administration. The peculiarities of the intellectual property sphere administrative-legal regulation are identified. It is examined the intellectual property characteristic as a decisive influence on public administration decision-making in the sphere of intellectual property

Key words: public administration, object of public administration, intellectual property, sphere of intellectual property, intellectual property law.

Вступ. Термін «інтелектуальна власність» у сучасній науковій літературі має декілька різних визначень, зміст яких залежить від тієї галузі наукових знань, яку представляє окремий дослідник. Але, незважаючи на наявність різних поглядів щодо сутності інтелектуальної власності, не викликає жодного сумніву той факт, що сфера інтелектуальної власності, як і будь-яка інша сфера суспільного життя, потребує публічного адміністрування з боку держави. З іншого боку, дотепер поширена думка про те, що інтелектуальною творчою діяльністю людини взагалі управляти не можна, оскільки втручання в будь-який творчий процес зазвичай гальмує його або призводить до деформації. Тому в суспільстві виникають суперечності між тенденціями до централізації сфери інтелектуальної власності з боку держави та її демократизацією, якої вимагають численні неурядові громадські організації.

Проте втручання публічної адміністрації в діяльність творчих і наукових установ досить часто виявляється просто необхідним, враховуючи можливості виникнення різного роду труднощів фінансового і правового характеру. Саме тому найбільш сприятливим сьогодні повинен стати своєрідний дуалізм публічного адміністрування сфери інтелектуальної власності, який виявляється в панівній централізації, з одного боку, та певній її децентралізації, з іншого. Крім того, процес адміністрування сфери інтелектуальної власності має досить складний механізм, який існує у вигляді публічно-управлінської та публічно-регулюючої діяльності й адміністративних послуг. Вивчення ж змісту зазначених структурних елементів цього механізму дозволить правильно визначити шляхи підвищення ефективності системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні.

Постановка завдання. Завданням статті є виявлення особливостей сфери інтелектуальної власності як об'єкта публічного адміністрування для визначення можливих напрямів подальшого вдосконалення діяльності органів державного управління.

Результати дослідження. Серед об'єктів тих матеріальних і духовних благ, щодо яких суб'єкти соціальних відносин вступають у відносини правові, чинний Цивільний кодекс (далі – ЦК) України визначає результати творчої інтелектуальної діяльності. Водночас законодавець використовує на їх позначення «умовний узагальнюючий термін» [1, с. 52] – «інтелектуальна власність». У загальному вигляді зміст даного поняття розкриває ст. 418 ЦК України, якою визнається право фізичної або юридичної особи на результати інтелектуальної творчої діяльності та засоби індивідуалізації цієї особи, а також її продукції та виконаних нею робіт або наданих послуг. Здавалося б, проблему вирішено. Проте сьогодні у вітчизняній юриспруденції, як і в закордонній юридичній науці, сформувалися два основні підходи до трактування цього поняття. Частина дослідників (зокрема, А. Піленко, В. Дозорцев та інші) підтримує факт його закріплення в законодавстві і не вбачає у вживанні законодавцем терміна «інтелектуальна власність» будь-яких елементів позанаукового підходу. На думку ж інших вчених (Ш. Пікар, В. Калятін та ін.), даний термін є не зовсім точним і навіть ненауковим, тому його доцільно вживати лише в політичних актах, а не в правових нормах, що мають практичну спрямованість. Одним із найвідоміших опонентів існування інституту інтелектуальної власності є Р. Столмен – автор операційної системи, яка запроваджується в межах проекту з розроблення вільного програмного забезпечення (GNU). Варто зазначити, що ця дискусія виникла не сьогодні – вона сягає своїм корінням аж у другу половину XIX ст., коли поняття інтелектуальної власності, яке широко використовувалося в законодавстві країн світу та міжнародних конвенціях, критикувалося з боку частини відомих учених.

Однак перш ніж звернутися до аналізу доводів, які зазвичай наводяться прихильниками й опонентами цього поняття і які мало змінилися за більш ніж століття, є сенс зупинитися на генезі поняття «інтелектуальна власність», походження якого традиційно пов'язують із французьким законодавством другої половини XVIII ст. І дійсно, традиція такого підходу зародилася саме в цій країні і базувалася на засадах популярної на той час теорії природного права, а логічним продовженням такого підходу стало закріплення у французькому Патентному законі від 7 січня 1791 р. понять «літературної» та «промислової» власності. Але ще раніше ідея про авторське право як «священне право власності» була втілена в законах деяких штатів Сполучених Штатів Америки (далі – США). Аналогічні конструкції були закріплені також у законодавчих актах Саксонії, Пруссії, Данії, Норвегії та низки інших країн. «Батьківщиною» ж перших законів про права на об'єкти інтелектуальної творчої діяльності вважається Англія. Саме тут 1623 р., а потім 1710 р. ухвалені відповідні нормативні документи («Статут про монополії» та «Статут королеви Анни»). Оцінюючи ці перші спроби законодавчого закріплення права на результати інтелектуальної творчості, варто зазначити, що такі заходи захищали інтереси, насамперед, видавців і промисловців, адже саме вони, а не автори та винахідники, просували на ринок результати інтелектуальної творчої праці і вимагали монопольного права на їх реалізацію.

Термін же «інтелектуальна власність» вперше використав 1845 р. американський суддя окружного суду штату Массачусетс Ч. Вудбарі, а в Європі – А. Ніон у своєму трактаті

«Цивільні права авторів, артистів та винахідників», опублікованому 1846 р. Світове визнання термін «інтелектуальна власність» дістав 14 липня 1967 р. із підписанням у шведському місті Стокгольм Конвенції про створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності, коли словосполучення «інтелектуальна власність» стало ключовою складовою частиною назви цієї організації. Запровадження в правничій термінології поняття інтелектуальної власності прискорило перехід від його розуміння як суспільного блага до розуміння як непорушного права власника. Це також сприяло поширенню поняття «крадіжка» («піратство») на дії, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, та появи ініціатив щодо розширення дії законодавства в цій галузі.

У сучасній науковій літературі трактування поняття «інтелектуальна власність» характеризується плюралізмом підходів. Наявність великого розмаїття думок щодо трактування сутності інтелектуальної власності (а наведені вище приклади є лише невеличкою часткою існуючих – А. Х.) свідчить про складність цього завдання у зв'язку з багатогранністю самого поняття «інтелектуальна власність», і водночас про актуальність проблеми необхідності його вирішення на законодавчому рівні, оскільки законодавець чітко не зафіксував це поняття в нормативних актах. Зокрема, чинний ЦК України фіксує лише визначення терміна «право інтелектуальної власності».

Проте ситуація, що склалася, значно ускладнює розуміння цього явища і створює перешкоди в застосуванні терміна «інтелектуальна власність» на практиці. Тому, погоджуючись загалом із тезою про відсутність тотожності термінів «інтелектуальна власність» і «власність», вперше висловлено ще наприкінці 1870-х рр. бельгійським дослідником Е. Пікаром, який ввів до наукового обігу поняття «інтелектуальні права», що мають принципові відмінності від права власності на річ, пов'язані з особливостями їх використання і територіальної дії, варто зазначити, що наведені визначення все ж таки не відображають усі суттєві характеристики інтелектуальної власності, об'єкти якої є предметами злочинів проти неї. Крім того, наявність належним чином чітко сформульованого в нормативно-правовому акті визначення цього поняття сприятиме правильній побудові ефективної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. З'ясовуючи визначення терміна «інтелектуальна власність», необхідно зазначити, що він означає результат свідомої інтелектуальної діяльності людини, завжди пов'язаної із творчістю, оскільки здатність творити є природною властивістю людини. Творчість як органічна частина розумової діяльності є «вільним виразом та станом творчої людини» і не піддається регулюванню нормами права. Але право впливає на організацію інтелектуальної творчої діяльності, визначає умови придатності для набуття ними юридичного статусу об'єктів інтелектуальної власності, порядок набуття, охорони і захисту прав інтелектуальної власності. Водночас інтелектуальна діяльність здійснюється в різних напрямках творчості і має власну складну структуру, яку становлять три такі види: літературно-мистецька діяльність, науково-технічна діяльність та діяльність, метою якої є створення засобів індивідуалізації учасників господарського обігу, а також товарів і послуг, що ними надаються. Результатом літературно-мистецької діяльності є об'єкти авторського права (літературні та художні твори, комп'ютерні програми і бази даних (ст. 36 ЦК України)) та суміжних прав (виконання, фонограми, відеограми та програми (передачі) організацій мовлення (ст. 37 ЦК України)). Науково-технічна діяльність спрямована на досягнення певних науково-технічних результатів і може бути науково-дослідною, проектно-конструкторською, проектно-технологічною, винахідницькою, раціоналізаторською, селекційною та іншою діяльністю. Що стосується останнього виду інтелектуальної творчої діяльності – діяльності, пов'язаної зі створенням засобів індивідуалізації, то її результати безпосередньо відбиваються на обсягах отриманого суб'єктами господарювання прибутку. Такими об'єктами інтелектуальної власності є комерційні позначення (комерційне найменування, торговельна марка і географічне зазначення (ст. ст. 43–45 ЦК України)).

Варто зазначити також, що інтелектуальна власність має низку принципових відмінностей від власності в її традиційному розумінні. Так, об'єктами власності є матеріальні речі, а об'єктами інтелектуальної власності – результати інтелектуальної творчої діяльності,

які мають нематеріальну природу, втілюючись водночас у певні матеріальні предмети. Але інтелектуальною власністю є не самі ці матеріальні предмети, а втілена (відображена) у них інформація [2, с. 365–366]. Отже, якщо право на об'єкти інтелектуальної власності належить лише їх творцям або особам, визначеним законодавством, то право власності на матеріальні носії, в яких вони відображені, може належати необмеженому колу осіб, але вже не як об'єкти інтелектуальної власності, а як об'єкти власності. Внаслідок же нематеріальної природи об'єктів інтелектуальної власності непридатною для застосування щодо них стає і класична тріада (володіння, користування та розпорядження) правомочностей власника, який реалізує свої звичайні майнові права.

У підсумку можна запропонувати таке визначення поняття інтелектуальної власності: інтелектуальна власність – це втілений у певну об'єктивну форму результат свідомої інтелектуальної творчої діяльності людини, який надає його творцю або особі, визначеній чинним законодавством, право інтелектуальної власності на цей результат, що виникає (або набувається), охороняється, здійснюється і захищається відповідно до встановлених законодавчими нормами правил. Як бачимо, ключовою ланкою поняття «інтелектуальна власність» є термін «право інтелектуальної власності», адже саме обсяг порушеного внаслідок злочинної діяльності права інтелектуальної власності і визначає обсяг поняття «злочини проти інтелектуальної власності». Варто підкреслити, що йдеться про право інтелектуальної власності, а не про традиційне право власності, між якими існують визначальні розбіжності. Якщо право власності спрямоване на панування власника над належними йому речами, а заборона втручання третіх осіб має водночас додатковий, забезпечувальний характер, то право інтелектуальної власності забороняє використання третім особам результатів інтелектуальної творчої діяльності. До права інтелектуальної власності, на відміну від права власності, не можна застосовувати набуття за давністю, знахідкою, відчуженням (адже творець не втрачає остаточно зв'язок із результатом своєї інтелектуальної творчої діяльності – він існує у формі немайнового права творця – А. Х.) та приватизацією. Це право неможливо також припинити у зв'язку зі знищенням, реквізицією або конфіскацією об'єкта інтелектуальної власності. Найважливіша відмінність і в тривалості дії цих прав: право власності не має обмежень у часі, а тривалість дії права інтелектуальної власності чітко регламентована законодавством. До того ж право власності визнає за особою право на придбання речі в усіх країнах світу незалежно від місця проживання власника та місцезнаходження майна. Натомість право інтелектуальної власності має територіальний характер, тобто набуто на території однієї країни воно не визнається на території іншої, і для набуття цього права в інших країнах необхідна наявність відповідних міжнародних договорів. Отже, вищезазначене дає всі підстави стверджувати, що право інтелектуальної власності є правом особливого роду, належить до абсолютних прав і здійснюється шляхом реалізації майнових і особистих немайнових прав, що зумовлює необхідність спеціального правового регулювання.

Серед фахівців цивільного права загальновизнаним є положення про те, що право інтелектуальної власності треба розуміти як право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визнаний чинним законодавством. Водночас зміст права інтелектуальної власності становить сукупність майнових і особистих немайнових прав суб'єкта цього права. Згідно зі ст. 424 ЦК України, майновими правами інтелектуальної власності є: право на використання об'єкта інтелектуальної власності, два виключних права (дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності та перешкоджати неправомірному використанню об'єкта інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання), а також інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Право на використання об'єкта інтелектуальної власності означає, що за первинними суб'єктами закріплене право на використання створеного ними об'єкта інтелектуальної власності й отримання максимального результату від використання його корисних властивостей шляхом розпорядження правом на цей об'єкт на власний розсуд. Способи використання об'єктів інтелектуальної власності визначаються їхніми особливостями, що закріплені в законодавстві України про інтелектуальну власність. Напри-

клад, особливості використання результатів літературно-мистецької діяльності визначені в ст. 15, 39–41 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3]. Використання результатів науково-технічної творчості регулюється ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [4], ст. 20 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [5], ст. 16 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» [6] тощо. А використання результатів індивідуалізації товарів (послуг) та їх виробників відбувається відповідно до ст. 17 Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» [7] і ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [8].

Центральне місце в системі майнових прав інтелектуальної власності належить виключним правам. Їх вітчизняна концепція почала розроблятися ще на початку ХХ ст. в працях Я. Конторовича і Г. Шершеневича, в яких виключні права трактувалися як «монополія володільця» суб'єкта права інтелектуальної власності на використання об'єкта інтелектуальної власності [9, с. 452 – 455.]. Дещо інше розуміння змісту поняття «виключні права» обстоювалося радянськими дослідниками, оскільки згідно з тогочасною ідеологією об'єкт права інтелектуальної власності не визнавався товаром [10, с. 24], а виключні права інтелектуальної власності полягали в їх належності лише творцю і неприпустимості передання іншим особам [11, с. 59]. У сучасній вітчизняній правовій доктрині виключним вважається таке право, за яким кожна особа, крім тієї, якій воно належить, не може використовувати об'єкт інтелектуальної власності, не маючи на це відповідного дозволу, за винятком випадків, встановлених законом. Сформульовані також і ознаки виключних прав інтелектуальної власності, до яких належать їхній майновий характер, належність лише суб'єкту права інтелектуальної власності, можливість передання іншому суб'єкту права інтелектуальної власності й обмеженість визначеним законодавством строком. Згідно із законодавством, виключне право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності іншим особам має абсолютний характер і може бути обмежене лише на підставі та в спосіб, передбачений законом (примусовою ліцензією, спільним правом інтелектуальної власності тощо), тому саме творець передає тільки йому належне право на використання об'єкта інтелектуальної власності іншій особі на підставі договору, в якому передбачаються умови такого використання. Виключне ж право перешкоджати неправомірному використанню об'єктів інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання, означає юридичну можливість здійснення передбачених законом превентивних дій, спрямованих на недопущення чи припинення неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності (будь-якого використання, що порушує майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності). Майнові права інтелектуальної власності є непорушними, і тільки їх суб'єкт може за власною ініціативою відмовитися від них або погодитися на їх обмеження. Ніхто не може бути позбавлений цього права або обмежений у його здійсненні, окрім випадків, передбачених законом. Зокрема, законодавством встановлені обмеження майнових прав інтелектуальної власності, які можуть бути часовими, географічними, дозволеним «вільним використанням» та стосовно не охоронюваних об'єктів.

Особисті ж немайнові права (у науковій літературі їх ще називають моральними правами) – це категорія абсолютних суб'єктивних прав учасників правовідносин, які не мають економічного змісту, належать творцю (автору) незалежно від його майнових прав інтелектуальної власності, зберігаються за ним у разі передання майнових прав інтелектуальної власності, і забезпечують нематеріальні (немайнові) інтереси особи. У системі цивільного права особисті немайнові права розглядаються як його підгалузь, одним із структурних елементів якої є окремий інститут особистих немайнових прав інтелектуальної власності [12, с. 177]. Вони безпосередньо належать автору і тому не можуть бути об'єктом вилучення, примусового виконання або експропріації, а також предметом розповсюдження на них дії строку позовної давності. Ст. 423 ЦК України до особистих немайнових прав інтелектуальної власності відносить право на визнання людини творцем (автором, винахідником тощо) об'єкта інтелектуальної власності, право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця й інші немайно-

ві права інтелектуальної власності, встановлені законом. Зміст права на авторство полягає в тому, що саме творець має право стверджувати, що об'єкт інтелектуальної власності є результатом його інтелектуальної творчої діяльності, і право авторства на цей результат належить йому як творцю. Автор може оприлюднити результат своєї творчості під власним ім'ям, або під псевдонімом, або навіть взагалі анонімно. Такий зміст права авторства притаманний інституту авторського і суміжних прав. Що стосується результатів науково-технічної діяльності, то законодавство визнає право авторства за творцем всіх об'єктів цієї групи, крім комерційної таємниці. Щодо результатів індивідуалізації товарів (послуг) та їх виробників право на авторство взагалі не визнається – законодавство визнає лише майнові права інтелектуальної власності на них. Їх набувають фізичні та юридичні особи на підставі того, що вони є власниками охоронних документів на ці об'єкти або з огляду на факт їх використання. До особистих немайнових прав суб'єктів інтелектуальної власності належить і право перешкоджати будь-якому посяганням на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі або репутації творця. Це право дозволяє творцю назавжди зберегти зв'язок зі своїм результатом інтелектуальної творчої діяльності, що виявляється, насамперед, у тому, що автор контролює процес оприлюднення свого твору. Право на недоторканість об'єкта інтелектуальної власності дозволяє його суб'єктам вжити заходів щодо недопущення можливості завдання шкоди цьому об'єкту або його створенню. Законодавством не встановлюється вичерпний перелік особистих немайнових прав, що пов'язано з особливостями їх регулювання на окремі об'єкти інтелектуальної власності.

Висновки. Сфера інтелектуальної власності як об'єкт публічного адміністрування являє собою складний механізм, структуру якого становлять багато елементів, центральне місце серед яких належить інтелектуальній власності – втіленому в певну об'єктивну форму результату свідомої інтелектуальної творчої діяльності людини, який надає його творцю або особі, визначеній чинним законодавством, право інтелектуальної власності на цей результат, що виникає (або набувається), охороняється, здійснюється і захищається відповідно до встановлених законодавчими нормами правил. Належне дослідження особливостей інтелектуальної власності сприятиме правильній побудові ефективної системи суб'єктів публічного адміністрування сфери інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Кохановська О. Основні теорії права інтелектуальної власності та їх вплив на розвиток сучасного законодавства України / О. Кохановська // Право України. – 2011. – № 5. – С. 52–59.
2. Мельник О. Правова природа права інтелектуальної власності / О. Мельник // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 362–368.
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. в редакції від 11 липня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/3792-12>.
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/3687-12>
5. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15 грудня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/3688-12>.
6. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем : Закон України від 5 листопада 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/621/97-вр>.
7. Про охорону прав на зазначення походження товарів : Закон України від 16 червня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/752-14>.
8. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/3689-12>.
9. Шершеневич Г. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Шершеневич. – М. : Спарк, 1995. – 556 с.

10. Серебровский В. Вопросы советского авторского права / В. Серебровский. – М. : Изд-во АН СССР, 1956. – 283 с.
11. Антимонов Б. Авторское право / Б. Антимонов, Е. Флейшиц. – М. : Госюриздат, 1957. – 280 с.
12. Харитоновна О. Цивільні правовідносини інтелектуальної власності та їх класифікація / О. Харитоновна // Міжнародний юридичний вісник. – 2014. – Вип. 1. – С. 177–183.

